

Fecr Yayınları: 797

FİLOZOFLARA GÖRE FAAL AKIL

-Aristoteles, İskender Afrodisî, Themistius, Kindî, Fârâbî-

Dr. Özcan SARIDOĞAN

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
NY MATBAACILIK YAYINCILIK
KAĞITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Ocak 2024

ISBN: 978-625-6602-51-9

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

FİLOZOFLARA GÖRE FAAL AKIL

-Aristoteles, İskender Afrodîsî, Themistius, Kindî, Fârâbî-

Dr. Özcan SARIDOĞAN

Ankara 2024

Dr. Özcan SARIDOĞAN

1975 yılında Ankara'nın Nallıhan ilçesinde doğdu. 1993 yılında Ankara Merkez İmam Hatip Lisesi'nden, 1998 yılında Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 2007 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "İbn Sînâ'da Ölümsüzlük Düşüncesi" başlıklı teziyle yüksek lisansını, 2023 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Antik Yunan'dan Fârâbî'ye Faal Akıl" adlı çalışmasıyla doktorasını tamamladı. Hâlen T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı'nda Şube Müdürü olarak görev yapan Sarıdoğan, evli ve iki çocuk babasıdır.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	7
ÖN SÖZ	9
GİRİŞ	11

BİRİNCİ BÖLÜM

FAAL AKIL KAVRAMININ TARİHİ VE FİKRİ ARKA PLANI	21
A. Presokratik Dönemde Kavramın İlk Kökenleri	21
1. Anaksimandros ve Oluşturucu İlke Olarak “Apeiron”	21
2. Herakleitos’ta Evrenin Düzenini Sağlayıcı Güç Olarak “Logos”	27
3. Anaksagoras’ın Fail Nedeni Olarak “Nous”	32
B. Platon’un Düzenleyici Tanrısı “Demiurgos” ve İşlevi	37
C. Aristoteles’te “Faal Akıl” Kavramı ve Felsefesindeki Yeri	44
D. Aristoteles Şârihleri ve Faal Akıl Kavramı Etrafındaki Tartışmalar	51
1. İskender Afrodîsî	51
2. Themistius	61
E. Yeni Platoncu Plotinus’un Varlık Hiyerarşisinde “Hipostaz Ruh“; Evrendeki Yeri ve Görevi	72

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM FİLOZOFLARININ FELSEFİ SİSTEMLERİNDE FAAL AKIL KAVRAMININ YERİ VE ÖNEMİ	97
A. Kindî	97
1. İlk İslam Filozofu Olarak Kindî ve Felsefesi	97
2. Akıl Teorisi	103
3. Akıl Teorisi ve Faal Akıl Anlayışı Hakkındaki Tartışmalar ..	107
B. Fârâbî	123
1. Fârâbî Kozmolojisinde Faal Akıl	134
2. Fârâbî Epistemolojisinde Faal Akıl	158
3. Fârâbî’nin Nübüvvet Teorisinde Faal Akıl	169
4. Fârâbî’nin Mutluluk Anlayışında Faal Akıl	186

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANTİK YUNAN FELSEFESİ İLE İSLAM FELSEFESİNİN FAAL AKIL KAVRAMI BAĞLAMINDA KARŞILAŞTIRILMASI -----	197
A. Antik Yunan Filozoflarının Faal Akıl Hakkındaki Görüşlerinin Değerlendirilmesi -----	197
B. İslam Filozoflarının Faal Akıl Hakkındaki Görüşlerinin Değerlendirilmesi ve Antik Yunan Filozoflarının Görüşleriyle Karşılaştırılması-----	220
SONUÇ -----	249
KAYNAKÇA -----	261
DİZİN -----	273

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
AÜSBE	: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
ATAÜİFD	: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	: Bin
Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
ESOGÜİFD	: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
et al.	: Ve diğerleri
GÜSBE	: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
haz.	: Hazırlayan
İBÜY	: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
krş.	: Karşılaştırınız
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
MÜİFVY	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
MÜSBE	: Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
nşr.	: Neşreden
OMÜİFD	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
pp.	: Sayfa aralığı
S.	: Sayı

SDÜİFD	: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
ss.	: Sayfa aralığı
SÜİİFY	: Selçuk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Yayınları
TİBKY	: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
trc.	: Tercüme
UÜİFD	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı
Vol.	: Volume
Y.	: Yıl
yy.	: Yüzyıl

ÖN SÖZ

İlk olarak İskender Afrodîsî tarafından Aristoteles'in *De Anima* (*Ruh Üzerine*) adlı eserinin üçüncü kitabının beşinci bölümü yorumlanırken Aristoteles'e atfen kullanılan faal akıl kavramı, Aristoteles sonrası dönemin en etkili ve en çok tartışılan kavramlarından biri hâline gelmiştir. Muallim-i Evvel'in *De Anima* III.5'te faal akıl ile ilgili kullandığı oldukça kısa, müphem ve muğlak ifadeler, Aristoteles sonrasında gelen filozoflar arasında faal aklın mahiyeti ve işlevleriyle ilgili önemli tartışmalara ve birbirinden çok farklı yorumların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Aristoteles felsefesinde karşılaştığımız faal akıl problemi, felsefe tarihinde Aristoteles sonrası dönemden günümüze gelinceye kadar felsefi çalışmalarda inceleme ve araştırma konusu olmayı sürdüren ve tartışılabilen temel felsefi problemler arasında yer almaktadır. Bu çalışma, faal akıl kavramının Aristoteles öncesi dönemdeki kökenlerine ışık tutarak Aristoteles felsefesindeki yeri ve işlevlerini tespit etmeyi ve Aristoteles sonrası Fârâbî'ye kadar devam eden süreç içerisinde geçirdiği değişim ve dönüşüm ile yüklendiği farklı anlam ve işlevleri analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Bu amacı gerçekleştirmek üzere çalışmamızın birinci bölümünde, Aristoteles'in faal akıl görüşünün tarihsel ve felsefi arka planını oluşturduğunu düşündüğümüz Presokratik filozofların var olan şeylerin ilk ilkesi olarak tanıttıkları kavramları ile Platon'un evrene düzen ve biçim veren fail ilke olarak tasarladığı Demiurgos kavramı ele alınmıştır. Daha sonra Aristoteles'in, *De Anima*'nın ilgili bölümündeki farklı şekillerde anlaşılmaya ve yorumlanmaya müsait ifadelerinden ve bazı düşünürlerin bu konudaki değerlendirmelerinden hareketle faal aklın filozofun sistemindeki yeri ve üstlendiği işlevleri belirginleştirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu bölümde, İslam filozoflarının akıl teorilerini

ve faal akıl anlayışlarını önemli ölçüde etkileyen Aristoteles şârihleri İskender Afrodîsî ve Themistius'un faal akıl yorumları ile Yeni Platoncu Plotinus'un sudûr sisteminde hipostaz Ruh'un konumu ve fonksiyonları ortaya konulmaya gayret edilmiştir. İslam filozoflarının felsefi sistemlerinde faal aklın kazandığı anlam ve sahip olduğu işlevlerin konu edildiği çalışmamızın ikinci bölümünde, Kindî ve Fârâbî'nin bu bağlamda geliştirdikleri orijinal görüş ve yaklaşımlar ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Çalışmamızın üçüncü ve son bölümünde, İslam filozofları ile Antik Yunan filozoflarının faal akıl görüşleri arasında bir karşılaştırma yapılarak ortak, benzer ve farklı yönler tespit edilmiş ve böylelikle İslam filozoflarının Antik Yunan felsefesinden tevarüs ettikleri felsefi mirasa faal akıl kavramı özelinde özgün bir katkı sundukları sonucuna ulaşılmıştır.

Faal akıl kavramının izini sürdüğümüz bu çalışma, "Antik Yunan'dan Fârâbî'ye Faal Akıl" adlı doktora çalışmamızın gözden geçirilmiş ilk baskısıdır. Bu çalışmanın ortaya çıkmasında yardım ve desteğini hiçbir zaman eksik etmeyen, yazım süresince çalışmamı yakından takip ederek görüş ve önerilerini paylaşan saygıdeğer hocam Prof. Dr. Gürbüz Deniz'e içtenlikle şükranlarımı sunarım. Çalışmamı okuyup değerlendiren, kıymetli tavsiye ve yönlendirmelerde bulunan Prof. Dr. Mesut Okumuş, Prof. Dr. Müfit Selim Saruhan, Prof. Dr. Eyüp Bekiryazıcı ve Doç. Dr. Mehmet Murat Karakaya hocalarıma ayrı ayrı teşekkür ederim. Ayrıca ilgi ve katkısını esirgemeyen değerli dostum Dr. Luay Hatem'e teşekkürü bir borç bilirim. Son olarak bu uzun ve zorlu süreçte her daim beni teşvik eden ve destekleyen kıymetli anne-babama ve aileme en kalbî duygularıyla teşekkür ederim.

Özcan SARIDOĞAN
Ankara, 2024